

Міністерство освіти і науки України
Бердянський державний педагогічний університет
Факультет дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
Кафедра прикладної психології та логопедії

Допущено до захисту
Завідувач кафедру

 Олена СТАРИНСЬКА
«26» листопада 2024р.

**«Розвиток пам'яті дітей із затримкою психічного розвитку та її
вплив на шкільну готовність»**

Кваліфікаційна робота магістра

Виконавець: здобувачка II рівня
вищої освіти,
групи М26-СОз
Спеціальності
016 Спеціальна освіта
Освітньо-професійної програми
Спеціальна освіта
Спеціалізації Логопедія. Спеціальна
психологія
Ірина ШВЕЦЬ

Науковий керівник: к.психол.н., доц.
Ганна СИЗКО
Рецензентка к.псих.н.доц Тетяна
СУЩИНСЬКА

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ПАМ'ЯТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ	
1.1. Пам'ять як психічний процес.....	9
1.2. Особливості розвитку пам'яті у дітей старшого дошкільного віку.....	22
1.3. Поняття та основні аспекти затримки психічного розвитку.....	33
1.4. Особливості розвитку пам'яті дітей старшого дошкільного віку з ЗПР.....	38
1.5. Психологічна готовність до школи.....	44
Висновки до розділу 1.....	53
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ПАМ'ЯТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ	
2.1. Методологія дослідження. Вибір методів дослідження.....	56
2.2. Аналіз результатів проведеного дослідження.....	59
2.3. Психолого- педагогічні рекомендації щодо корекції та розвитку пам'яті у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР.....	73
Висновки до розділу 2.....	88
ВИСНОВКИ.....	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	97
ДОДАТКИ.....	104

ВСТУП

Актуальність теми. Старший дошкільний вік – дуже відповідальний період у житті дитини. Саме в цьому віці починається розвиток діяльності, яка спрямована на навчання й виховання. Провідним видом діяльності дитини стає вже не ігрова, а навчальна діяльність, яка відіграє суттєву роль у формуванні й розвитку психічних властивостей і якостей дошкільника. Саме в старшому дошкільному віці будується основа того, що буде розвиватися й зміцнюватися з віком.

Психічні процеси, за допомогою яких людина пізнає світ, себе та інших людей, називаються пізнавальними процесами або пізнавальною діяльністю. Пізнавальна діяльність складається із серії психічних процесів, таких як: відчуття, сприйняття, увага, пам'ять, мислення й уява. З огляду на зростання обсягу інформації, що сприймається, дослідження розвитку пам'яті у дітей дошкільного віку та її корекція набувають особливої актуальності. Пам'ять, як один з найважливіших психічних процесів, забезпечує пізнання навколишнього світу, зберігаючи образи, емоції та відчуття, що сприяють отриманню нового досвіду та всебічному розвитку особистості.

Проблема вивчення аспектів формування пам'яті, стала предметом дослідження таких науковців, як Р. Аткинсон, А. Венгер, Л. Виготський, В. Вундт, Г. Еббінгауз, Л. Занков, П. Зінченко, А. Леонтьєв, С. Рубінштейн, І. Сеченов та ін.

Особливу роль в розвитку такого психічного процесу, як пам'ять займає дошкільний вік дитини. Дослідженням розвитку пам'яті в дошкільному віці займалися Л. Виготський, П. Зінченко, З. Істоміна, О. Леонтьєв, А. Смирнов та ін.

Особлива увага сучасних науковців приділяється психологічним проблемам діагностики та корекції розвитку дітей шкільного та дошкільного віку із ЗПР (С. Кондукова, І. Омельченко, М. Шеремет). Питання надання

психологічної допомоги дітям із ЗПР висвітлюються у працях А. Іваненко, О. Романенко, Л. Руденко, Є. Соботович, В. Тарасун, О. Хохліна та ін.

У дітей із затримкою психічного розвитку (ЗПР) формування пам'яті має свої особливості. Їх вивченням займалися такі психологи як Т. Власова, О. Лурія, С. Рубінштейн, П. Зінченко, Л. Столяренко та ін.

Вивчення особливостей розвитку пам'яті дошкільників та її вплив на готовність до школи на сьогоднішній день є вкрай важливим, оскільки якість розвитку пам'яті у цього вікового періоду визначає подальший успіх у навчанні. Дошкільний вік є критичним періодом для формування когнітивних навичок, включаючи пам'ять, яка є ключовою для ефективного вивчення нового матеріалу в майбутньому. Розвинена пам'ять у дошкільників сприяє кращому засвоєнню мови, розвитку та соціальних навичок. Навпаки, недостатній розвиток пам'яті може призвести до труднощів у засвоєнні навчальної інформації та сприятливого адаптивного поведінкового розвитку.

Дослідження особливостей розвитку пам'яті у дітей з затримкою психічного розвитку (ЗПР), на сьогоднішній день потребує особливої уваги, оскільки цей психічний процес безпосередньо впливає на якість навчання та соціальну адаптацію дитини у шкільному просторі. Також, розвиток цього когнітивного процесу важливий для успішного вивчення і засвоєння інформації. У дітей з ЗПР цей процес може бути порушений через різноманітні фактори, такі як: спадковість, порушення нервової системи, хронічні соматичні захворювання або відсутність стимулюючого середовища чи відсутність індивідуалізованого підходу до навчання.

Проблема розвитку пам'яті у дітей з затримкою психічного розвитку та її вплив на рівень готовності до школи в наш час стає особливо актуальною, оскільки ця група дітей часто стикається з труднощами та викликами у процесі навчання та соціальної адаптації. Оскільки пам'ять є основою для успішного навчання, особливо в період підготовки до школи, вирішення цієї проблеми стає важливим завданням для педагогічних та психологічних спеціалістів.

Тому, вивчення саме такого психічного процесу, як пам'ять, є актуальною темою для всебічного дослідження.

На нашу думку, актуальність магістерської роботи зумовлена такими аспектами: соціальний аспект полягає в тому, що дослідження та усвідомлення особливостей розвитку пам'яті у дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку можуть сприяти більш ефективному підходу до підтримки дітей із особливими освітніми потребами. Педагогічний аспект підкреслює, що розуміння тонкощів розвитку пам'яті у дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку сприяє вдосконаленню педагогічної практики та розробці індивідуальних підходів в інклюзивній освіті. Психологічний аспект наголошує на тому, що врахування психічних особливостей дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку допоможе у розробці стратегій корекційної роботи, спрямованих на розвиток пам'яті, що позитивно вплине на успішну адаптацію до школи та підвищить якість освіти. Науковий аспект вказує на те, що дослідницька робота доповнить наукову базу в розумінні взаємозв'язку між особливостями розвитку пам'яті та психічним розвитком дітей старшого дошкільного віку.

Мета дослідження: визначити та встановити взаємозв'язок між особливістю розвитку пам'яті та рівнем готовності до школи також, виявити, які види пам'яті найбільше потребують розвитку та корекції у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукові джерела з дослідження пам'яті, як психічного процесу та визначити основні теоретичні підходи для вивчення проблеми затримки психічного розвитку.

2. Дослідити емпіричним методом особливості розвитку пам'яті у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку та виявити які види пам'яті у таких дітей потребують найбільшої уваги.

3. Встановити взаємозв'язок між розвитком пам'яті дітей із ЗПР та готовністю до школи.

4. Сформулювати рекомендації щодо підтримки та розвитку пам'яті у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.

5. Виходячи з результатів дослідження, розробити корекційно-розвиткові заняття для дітей старшої дошкільної групи із ЗПР.

Об'єкт дослідження: пам'ять дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.

Предмет дослідження: особливості розвитку пам'яті дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку та її вплив на готовність до школи.

Гіпотеза: Припускається, що у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку (ЗПР) спостерігаються значущі відмінності в розвитку зорової та слухової пам'яті, а також між довільним та мимовільним запам'ятовуванням. Зокрема, мимовільна пам'ять може бути розвинена краще, ніж довільна, а слухова пам'ять може демонструвати обмежений обсяг і точність у порівнянні із зоровою.

Теоретико-методологічну базу дослідження склали: філософсько-психологічні положення теорії культурно-історичного розвитку вищих психічних функцій особистості, соціально-діяльній природи спілкування, взаємообумовленості розумового, емоційно-вольового та мовленнєвого розвитку (Л. Виготський, Г. Костюк, В. Кремень, О. Леонтєв, С. Максименко, С. Рубінштейн та інші); психолого-педагогічні ідеї особистісно-орієнтованої освіти, зокрема дошкільної, модернізації її змісту (В. Андрущенко, І. Бех, А. Богущ, О. Кононко, В. Кремень, Т. Піроженко); психолого-педагогічної теорії спеціальної освіти, її компенсаторно-корекційного спрямування, єдності та специфічності закономірностей дитини в нормі та при психофізичних порушеннях, реального оптимізму в оцінці перспектив розвитку і соціалізації особистості дитини при дизонтогенезі різних нозологій (В. Бондар, Л. Виготський, Т. Власова, І. Дмитрієва, В. Лубовський, С. Конопляста, С. Миронова, О. Романенко, Л. Руденко

Т. Сак, В. Синьов, Є. Синьова, Д. Супрун, В. Тарасун, С. Федоренко, Л. Фомічева, М. Шеремет, Д. Шульженко, М. Ярмаченко та інші).

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використовувались такі методи дослідження:

1) *теоретичні*: теоретико-методологічний аналіз спеціальних психолого-педагогічних концепцій та теорій з метою визначення стану розробленості проблеми розвитку та психологічної корекції пам'яті у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку;

2) *емпіричні*: спостереження, діагностика рівня зорової, слухової пам'яті, довільного та мимовільного запам'ятовування, аналіз, порівняння, формувальний експеримент для перевірки ефективності системи роботи з корекції пам'яті та встановлення взаємозв'язку з готовністю до школи у дітей із затримкою психічного розвитку в умовах ЗДО;

3) *статистичні*: якісна та кількісна обробка результатів дослідження, інтерпретація.

Наукова новизна. Дослідження особливостей розвитку пам'яті у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку, спрямоване на заповнення наукової прогалини, оскільки розуміння конкретних особливостей цієї категорії дітей та впливу на готовність до школи ще недостатньо досліджене. Наукова робота прагне розглянути нові підходи до розуміння взаємозв'язку особливостей розвитку пам'яті та затримки психічного розвитку, поглиблюючи теоретичні уявлення та методологічні підходи в цій області.

Дослідження дозволяє поглибити наявні теоретичні рамки, уточнюючи взаємозв'язок між пам'яттю та затримкою психічного розвитку, глибше зрозуміти взаємозв'язок між рівнем розвитку пам'яті та психологічної готовності до школи дітей із ЗПР. Дослідження пам'яті у дітей старшого дошкільного віку дозволить виявити, які види пам'яті найбільш відстають у цієї вікової та функціональної групи дітей.

Практична значущість. Магістерська робота має велике практичне значення для сфери освіти та соціальної роботи. Результати даної наукової

роботи, можуть служити основою для розробки індивідуалізованих педагогічних підходів та програм для дітей з затримкою психічного розвитку, спрямованих на підтримку та розвиток пам'яті.

Крім того, отримані дані можуть бути використані вчителями, вихователями, логопедами та психологами у роботі з цією категорією дітей сприяючи їхній успішній адаптації до шкільного навчання. Такий практичний внесок може позитивно вплинути на якість освіти та соціальну інтеграцію дітей з особливими освітніми потребами.

Апробація результатів дослідження. Участь в VI Всеукраїнської науково- практичної Інтернет- конференції « Соціально- освітні домінанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти».

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається з теоретичної та практичної частини, загальний обсяг становить 119 сторінок. У першому, теоретичному розділі досліджено особливості розвитку пам'яті як психічного процесу, зокрема, розвиток пам'яті у дітей старшого дошкільного віку, розглянуто поняття та основні аспекти затримки психічного розвитку, а також специфіку розвитку пам'яті у дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку (ЗПР) та проаналізовано основні аспекти психологічної готовності до школи. В другому розділі проведене емпіричне дослідження рівня розвитку пам'яті дітей старшого дошкільного віку із ЗПР, виявлені види пам'яті які потребують найбільшої уваги, сформульовані рекомендації щодо підтримки та розвитку пам'яті, а також розроблені корекційно-розвивальні заняття.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання магістерської роботи було досліджено особливості розвитку пам'яті дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку та її вплив на готовність до школи.

Метою дослідження було визначити та встановити взаємозв'язок між особливостями розвитку пам'яті і рівнем готовності до школи. Крім того, ми прагнули дослідити, які види пам'яті потребують найбільшої уваги та корекції у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.

Для досягнення поставленої мети були проаналізовані наукові джерела та визначено основні теоретичні підходи до дослідження пам'яті як психічного процесу. Також опрацьовано матеріали, присвячені проблемі затримки психічного розвитку, та досліджено взаємозв'язок між розвитком пам'яті дітей із затримкою психічного розвитку та їхньою готовністю до школи. Емпіричним методом було виявлено види пам'яті у дітей старшого дошкільного віку, які потребують найбільшої уваги. На основі отриманих результатів сформульовано рекомендації щодо підтримки та розвитку пам'яті, а також розроблено корекційно-розвивальні заняття для дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.

Таким чином, у ході дослідження було встановлено, що існує безліч теорій, які пояснюють природу пам'яті. Було розглянуто кілька ключових аспектів цього психічного процесу. Виявлено, що пам'ять є складним явищем, яке включає не лише зберігання, а й кодування та відтворення інформації. Пам'ять може бути класифікована за різними типами, залежно від тривалості та способу збереження інформації. Різні типи пам'яті виконують специфічні функції у когнітивних процесах, що підкреслює важливість подальших досліджень у цій сфері. Встановлено, що у дітей старшого дошкільного віку активно розвиваються всі основні види пам'яті: оперативна, короткочасна та довготривала. Оперативна пам'ять забезпечує зберігання інформації на короткий термін для негайного використання. Короткочасна пам'ять має більшу ємність і дозволяє запам'ятовувати інформацію на триваліший період.

Найважливішою для навчання та розвитку є довготривала пам'ять, яка дозволяє зберігати інформацію на тривалий час і використовувати її в майбутньому.

Для ефективного розвитку пам'яті важливо створювати умови для повторення та організації інформації, а також використовувати мнемонічні вправи та асоціації. Емоційний стан дітей також відіграє важливу роль у запам'ятовуванні, тому підтримка з боку дорослих є необхідною. Індивідуальний підхід є однією з ключових умов ефективної роботи з дітьми.

Дослідження проблеми ЗПР показало, що цей стан є складним і багатогранним, проявляючись у відставанні дитини від своїх однолітків у психічному, емоційному та соціальному розвитку та впливає на всі аспекти розвитку дитини, зокрема на пам'ять. Діти з ЗПР часто стикаються з труднощами в навчанні та соціалізації, що пов'язано з відставанням у розвитку пам'яті. Діти з ЗПР часто мають проблеми з короткочасною і довготривалою пам'яттю, що ускладнює формування зв'язків між інформацією і затримує їх готовність до школи. Ці труднощі також стосуються робочої пам'яті, необхідної для виконання завдань, що вимагають обробки інформації.

Також досліджено, що активне стимулювання пам'яті не лише допомагає у навчанні, але й покращує соціальні взаємодії, що важливо для адаптації дитини до школи. Комплексний підхід до розвитку пізнавальних процесів може значно полегшити цей процес, роблячи його більш успішним і комфортним.

У другому розділі магістерської роботи було проведено емпіричне дослідження рівня розвитку пам'яті у дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку (ЗПР) та дітей з нормотиповим розвитком. Основною метою дослідження стало дослідження особливостей розвитку пам'яті у зазначених групах, а також розуміння відмінностей між довільним і мимовільним запам'ятовуванням, а також слуховою та зоровою пам'яттю.

Для перевірки припущення про те, що «у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку(ЗПР) спостерігаються значущі

відмінності в розвитку зорової та слухової пам'яті, а також між довільним та мимовільним запам'ятовуванням. Зокрема, мимовільна пам'ять може бути розвинена краще, ніж довільна, а слухова пам'ять може демонструвати обмежений обсяг і точність у порівнянні із зоровою», було використано різні методики. Для дослідження слухової пам'яті застосовувалися методики «10 слів» А.Р. Лурії та «Запам'ятай цифри» Л.Ф. Тихомирової. Рівень зорової пам'яті оцінювався за допомогою методик «Складні фігури» Д. Векслера та «10 предметів» Р.С. Немова. Також було використано методику для вивчення довільного та мимовільного запам'ятовування.

Дослідження проводилося на базі ЗДО компенсуючого типу, де обстежувалися десять дітей віком 5-6 років (п'ять із ЗПР і п'ять з нормотиповим розвитком).

Результати діагностики показали, що більшість (60%) дітей з ЗПР мають низький рівень слухової пам'яті. Щодо зорової пам'яті, то більшість дітей (60%) із цієї групи дітей показали середні результати. Діагностика довільного запам'ятовування виявила, що у більшості дітей (80%) низький рівень її розвитку. Що стосується мимовільного запам'ятовування, то у більшості дітей (60 %) діагностован середній розвиток цього показника.

Таким чином, у дітей з ЗПР виявлено переважання низького рівня слухової та довільної пам'яті, що може бути пов'язано з труднощами у запам'ятовуванні та відтворенні інформації. У дітей з нормотиповим розвитком спостерігався переважно високий рівень пам'яті, особливо у зоровій та мимовільній.

Виходячи з отриманих результатів, були розроблені психолого-педагогічні рекомендації для корекції пам'яті у дітей з ЗПР, з акцентом на індивідуальні особливості дітей. Завданнями корекційно-розвивальної програми, спрямованої на розвиток слухової та довільної пам'яті старших дошкільнят із затримкою психічного розвитку були розвиток обсягу пам'яті, розвиток швидкості запам'ятовування отриманої інформації, розвиток точності відтворення інформації.

Корекційна робота побудована на принципі поступового ускладнення матеріалу, а саме: збільшення кількості об'єктів і груп об'єктів, що пропонуються, скорочення часу на експозицію, переведення матеріалу із зорової до слухової площі, перехід способу виконання завдання з виконання наслідування до виконання за інструкцією. У якій були використані такі мнемотехнічні прийоми для розвитку пам'яті як: метод Цицерона, сюжет-асоціація, колаж, класифікації, мнемотаблиці, зашифруй вірш, асоціації.

Таким чином, результати даної наукової роботи, можуть служити основою для розробки індивідуалізованих педагогічних підходів та програм для дітей з затримкою психічного розвитку, спрямованих на підтримку та розвиток пам'яті. Також, отримані дані можуть бути використані вчителями, вихователями, логопедами та психологами у роботі з дітьми із затримкою психічного розвитку, сприяючи їхній успішній адаптації до шкільного навчання. Такий практичний внесок може значно покращити якість освіти та сприяти соціальній інтеграції дітей з особливими освітніми потребами.

Дане дослідження наголошує на необхідності створення інклюзивного освітнього середовища, де кожна дитина зможе розвиватися та досягати успіхів, незалежно від своїх особливостей. Важливо продовжувати досліджувати та розвивати методи та підходи, які допоможуть дітям із ЗПР реалізувати свій потенціал та стати повноцінними учасниками освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атаманчук Н. М. Психологія: Конспект лекцій. 2-е вид., випр. і доп. Полтава: Видавництво «Сімон», 2016. 244 с.
2. Бандурка О. М., Тюріна, В. О., Федоренко, О. І. Основи психології і педагогіки: Підручник. Харків: Вид-во нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 365 с.
3. Бех І. Д. Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади. Виховання особистості: навч.-метод. посібник: у 2 кн. Київ: Либідь, 2003. Кн. 2. 344 с.
4. Білаш О. Н. Мнемотехніка в роботі з дітьми дошкільного віку. *Дитячий садок*. 2015. № 2 с. 12-15.
5. Блінова Т. Особливості корекційної допомоги дітям із ЗПР на шляху їх соціалізації. Збірник наукових праць за матеріалами регіонального науково-практичного семінару «*Використання ресурсів позашкільної освіти у процесі соціалізації дітей з особливими освітніми потребами*». Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2021, № 2. 22 с.
6. Богуш А. М., Варяниця Л. О., Гавриш Н. В., Курінна С. М., Печенко І. П. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія. Луганськ: Альма-матер, 2006. 368 с.
7. Бойчук Ю. Д. Збірник наукових праць за матеріалами регіонального науково-практичного семінару «*Використання ресурсів позашкільної освіти у процесі соціалізації дітей з особливими освітніми потребами*». Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2021. 210 с.
8. Бочарова, С. П. Психология и память. Теория и практика для обучения и работы. Харків: Гуманитарний центр, 2007. 384 с.
9. Бригадир, М. Б., Бугерко, Я. М., Ревасевич, І. С. Загальна психологія. Збірник кейсів: навч.-метод. посібник. Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2017. 35 с.
10. Бужинська, С. М. Тенденції та засоби розвитку модально-специфічної пам'яті в молодших школярів. *Наука і освіта*. 2020, № 10, с. 148-151.

11. Буцкіна, С. В. Формування мотиваційної готовності дітей 6-7 років до навчання в школі. *Практична психологія та соціальна робота*, 2001, № 5, с. 16-19.
12. Варій М. Загальна психологія: Підручник для студентів психологічних і педагогічних спеціальностей. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 967 с.
13. Волинець О. П. Психологічний супровід дітей дошкільного віку з різними формами ЗПР. *Таврійський вісник освіти*. 2014. № 4. С. 222–228.
14. Гайдаш О. О., Махотіна Д. В. Розвиток пам'яті у молодшому шкільному віці. Актуальні питання сучасної психології: зб. наук. праць. Т. 2. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2019. С. 209 -214.
15. Гона А. Д., Ліфінцева Н. І., Ялпаєва Н. В. Основи корекційної педагогіки: підручник. М., 1999. 347 с.
16. Гончарова-Чагор А. Адаптація першокласників до школи. *Психолог*. 2006. № 11. С. 16–19
17. Горенко Т. М. Мнемотехніка як система прийомів і методів, спрямованих на розвиток пам'яті учнів з особливими освітніми потребами: навч. посіб. Таврійськ, 2020. 60 с.
18. Дем'яненко Б. Т. Психологічні особливості соціалізації дітей з затримкою психічного розвитку. *Логопедія*. 2015. № 7. С. 37–41.
19. Дєдов О. Упоряд. Діагностика готовності дітей до школи. Хотин, 2014. 194 с.
20. Дичківська І., Мазур А. Специфіка корекційного навчання дітей із ЗПР зв'язного мовлення. Актуальні проблеми дошкільної та спеціальної освіти. 2021. № 4. 39 с.
21. Дронь Т. П. Психологічна підготовка дитини до школи. *Психолог*. 2007. № 21-22. С. 57–63.
22. Дубравська Д. М. Основи психології: навчальний посібник. Львів: Світ, 2011. 280 с.
23. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

24. Задорожня О. Г. Ейдейтика у корекційній роботі з дітьми із затримкою психічного розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2021. № 1(13). С. 346–354.
25. Заїка Є. В. Експериментальні дослідження пам'яті. Харків : Гуманітарний Центр, 2013. 396 с.
26. Заїка Є. В. Розвиваєм пам'ять. *Журнал для батьків*. 1999. № 1. С. 13–15.
27. Зінченко С. М., Мартинюк В. Ю., Майструк О. А. Психічні відхилення у дітей з органічним ураженням центральної нервової системи: навчальний посібник. Київ: Інтермед, 1999. 24 с.
28. Іванов-Муромський К. А. Мозок та пам'ять. Київ: Наук. думка, 1987. 239 с.
29. Ілляшенко Т. Д., Рождественська М. В. Затримка психічного розвитку в дітей: методичні рекомендації. Київ: ІЗМН, 1996. 95 с.
30. Ілляшенко Т. Затримка психічного розвитку у дітей: причини виникнення та корекція. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник. Київ: Контекст, 2000. 336 с.
31. Киричук О. В., Роменець В. А. Основи психології: підручник. Київ: Либідь, 2012. 630 с.
32. Кожухова Т. В. Основи психолого-педагогічного дослідження. Харків: Вид-во НФаУ, 2002. 240 с.
33. Колишкін О. В. Психолого-педагогічна характеристика дітей із затримкою психічного розвитку. Вступ до спеціальності «Корекційна освіта»: навч. посібник для ВНЗ. Суми: Унів. кн., 2016. С. 76–110.
34. Колупаєва А. А. Інклюзивні тенденції сучасної спеціальної освіти . Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи. Розділ II *Спеціальна педагогіка: методика, в спеціальній школі*: Наук.-метод. зб. № 9 / /За ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. Київ: Актуальна освіта, 2007. С. 28–34.
35. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості. – Київ: Освіта, 1998. 256 с.

36. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості // під ред. Л. Н. Проколієнко. Київ: Рад. шк., 1989. 608 с.
37. Котирло В. К. Завтра в школу: за ред. К. К. Котирло. Київ: Рад. школа, 1977. С. 5–15.
38. Коцюбанська Н. І. Діагностика та розвиток пам'яті: Методичні рекомендації. Кам'янець-Подільський, 2014. 60 с.
39. Кравець Р. С. Вікова психологія: навч. посібник. Київ: Алерта, 2019. 112 с.
40. Кузнецов М. А., Заїка Є. В., Ходикіна Ю. Ю. Психологія моторної пам'яті: прикладні аспекти: монографія. Харків: Діса плюс, 2019. Режим доступу: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/2681>
41. Кузьма М. І., Талапканич М. І., Химинець В. В. Основи психодіагностики пізнавального розвитку учнів молодших класів: методичний посібник. Ужгород, 1994. 135 с.
42. Лебедева Н. Г., Джурелюк О. Т., Самойленко Д. О. Психологія: навч. посібник. Алчевськ: Донбас. держ. техн. ун-т, 2008. 268 с.
43. Левченко І. М. Розвиток пам'яті та особливості запам'ятовування в молодшому шкільному віці. *Досвід особистості: теорія і практика: збірник матеріалів ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 лютого 2020 р., м. Ніжин) / ред. М. В. Папуча. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. С. 133–137.*
44. Лемак М. В., Петрище В. Ю. (уклад.). Психологу для роботи. Діагностичні методики: [збірник]. 2-ге вид., Ужгород: Вид-во Олександри Гаркуші, 2012. 615 с.
45. Лисенкова І. П. Використання арт-терапевтичних методик у роботі з дітьми передшкільного віку із затримкою психічного розвитку. *Наука і освіта. 2013. № 3. С. 95–97.*
46. Логвінова Ю., Науменко Н. Реалізація сенсорного розвитку дітей з ЗПР в навчально-виховному процесі спеціального ЗДО. *П'ята міжнародна конференція молодих учених: Харківський природничий форум (19-20 травня*

- 2022 р., м. Харків): збірник тез. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2022. С. 128.
47. М'ясоїд П. А. Загальна психологія: навч. посібник. 2-ге вид., Київ: Вища шк., 2001. 487 с. С. 278–296.
48. Макарова Л. Л., Синельников В. М. Загальна психологія: навч. посібник для студентів ВНЗ. Київ: Центр. навч. літ-ри, 2005. 130 с.
49. Максименко С. Д. Загальна психологія: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 272 с.
50. Максименко С. Д., Яланська С. П. Генетико-креативний підхід: діяльнісне опосередкування особистісного розвитку: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2021. 513 с.
51. Максименко С., Маценко В., Главник О. (упоряд.). Розвиток пізнавальних процесів дитини. Київ: Мікрос, 2003. 112 с.
52. Максименко С., Терлецька Л., Главник О. Пам'ять дитини. Київ: Главник, 2004. 112 с.
53. Марченко І. О., Ржевський Г. М. Технології покращення пам'яті у дітей молодшого шкільного віку. Сучасні тренінгові технології для розвитку особистості: еко-тренінги: збірник наукових праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. Умань, 2020. С. 66–69.
54. Міллер Г. А. Магічне число сім, плюс-мінус два: Деякі обмеження на нашу здатність обробляти інформацію. *Психологічний огляд*. 1956. Т. 63, № 2. С. 81–97.
55. Москалець В. П. Загальна психологія: підручник. Київ: Ліра-К, 2020. 564 с.
56. Назаренко І. І. Мнемотехніка – як ефективний засіб розвитку пам'яті у дітей корекційної групи. Професіоналізм педагога в умовах освітніх інновацій: матеріали VII Міжнародної науково-практичної інтернетконференції, м. Слов'янськ, м. Дніпро, 06–07 грудня 2023 року / відповід. ред. О. Хващевська. Слов'янськ, 2023. С. 178–180. – Режим доступу: <https://psll.paradox.dn.ua/files/97>

57. Овчаренко К. С. Як розвивати пам'ять, мислення і розумові сили дитини. Педагогіка В. Сухомлинського як втілення гуманістичних загальнолюдських ідеалів. Миколаїв, 1998. С. 14–16.
58. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу: навч. посібник. Київ: «Центр учбової літератури», 2017. 296 с.
59. Павлій Т. М. Деякі підходи до вивчення і корекції емоційної сфери дітей з затримкою психічного розвитку. *Дефектологія*. 2000. № 4. С. 10–14.
60. Палій А. А. Методи діагностики психічного розвитку дітей. Івано-Франківськ, 2013. 430 с.
61. Панок В., Титаренко Т., Чепелева Н. та ін. Основи практичної психології: підручник. Київ: Либідь, 1999. 365 с.
62. Пашукова Т. І. Практикум із загальної психології. Київ: Знання, КОО, 2015. 204 с.
63. Пашукова Т. І., Допіра А. І., Дьяконов Г. В. Практикум із загальної психології / за ред. Т. І. Пашукової. 2-ге вид., стер. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2006. 203 с.
64. Підласий І. П. Система засвоєння-забування. *Педагогіка і психологія*. 1995. № 2. С. 43–45.
65. Подакіна О. Особливості роботи з дітьми шестирічного віку. *Психолог*. 2006. № 2-3. С. 3–11.
66. Проскура О. Як перевірити ступінь готовності дитини до навчання в школі. *Початкова школа*. 2002. № 9. С. 77-84.
67. Савченко О. Я. Навчання і виховання учнів 1-го класу: методичний посібник для вчителів. Київ: Початкова школа, 2002. 370 с.
68. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навч. посібник. Київ: Академвидав, 2006. 360 с.
69. Скрипченко О. В., Волинська Л. В., Огороднійчук З. В. Загальна психологія. Київ: Либідь, 2005. 464 с.

70. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Вікова і педагогічна психологія: навч. посібник. Київ: Каравела, 2009. 400 с.
71. Смоліна О. С. Медико-біологічні та соціально-педагогічні аспекти затримки психічного розвитку. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2011. № 2. С. 222–230.
72. Стадненко Н. М., Ілляшенко Т. Д., Борщевська Л. В., Обухівська А. Г. Методика діагностики відхилень у розумовому розвитку молодших школярів та старших дошкільників. Кам'янець-Подільський: Абетка, 1998. 144 с.
73. Степанов О. М., Фіцула М. М. Основи психології і педагогіки: навч. посібник для студ. вищ. навч. пед. закладів. Київ: «Академія», 2003. 462 с.
74. Токарева Н. М., Шамне А. В. Вікова та педагогічна психологія: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ, 2017. 547 с.
75. Трофімов Ю. Л., Рибалка В. В., Гончарук П. А. та ін. Психологія: підручник / за ред. Ю. Л. Трофімова. Київ: Либідь, 2001. 560 с.
76. Чуб Н. В. Комплексні тести готовності дитини до школи. Харків: Основа, 2007. 144 с.
77. Чумаченко А., Гавриліна Л. Мнемотехніка для дошкільнят. Видавництво «Шкільний світ», 2019. 168 с.